

ПРОМЕНЕ У МЕЂУНАРОДНОМ ФИНАНСИРАЊУ НЕРАЗВИЈЕНИХ ЗЕМАЉА

Односи који су настали кроз универзализацију капитализма у епохи империјализма задржавају своје особине у њиховом чистом испољавању све до Првог светског рата. По завршетку рата међународни економски односи „испољавају веома значајна одступања и деформације. И спољно-трговинска политика и валутно-девизни односи и међународно кретање капитала недвосмислено изражавају оно ново и специфично заостравање унутрашњих противуречности капитализма [...] и посебно оне дубоке промене у односима снага капиталистичких држава које су измениле целу ранију слику светске привреде“ (1). Међутим, ма колико да је Први светски рат уздрмао споне империјализмом установљене у међународним економским односима, државна интервенција у кретању спољне трговине и капитала после рата слаби и кретање трговине и капитала добија свој ранији ток. Све до велике кризе година 1929/33 имамо на том пољу преплитање државнокапиталистичких и приватнокапиталистичких институција уз помоћ ових последњих. Просперитет који је владао у светској привреди до 1929 погодовао је враћању старих облика слободног промета робе и капитала. Тек криза од 1929 коначно руши систем међународних економских односа који је створен у епохи империјализма.

Поновно оживљавање привреде и међународних економских односа био је дуг процес који се не завршава све до Другог светског рата. Тражење нових путева у међународној трговини и финансирању изbacило је у први план државну интервенцију у привредне послове у оквиру капиталистичких држава. То су били методи за спасавање капитализма али у исто време и негација капитализма. Труљење и паразитизам капитализма, који настају са стварањем монопола, више нису могли да се отклањају класичним методима империјализма. То су биле само привремене мере које су омогућиле несметан ток развоја капитализма у економском циклусу од педесет година. После Првог светског рата, а нарочито после кризе од 1929, унутрашње противуречности су морале да се отклањају тамо где су и настале, тј. у унутрашњој структури капиталистичких земаља. Тако државнокапиталистичке тенденције постепено добијају превагу у виталним интересима капиталистичких држава.

Тенденције настале између два рата оцртавају се још јасније после Другог светског рата. Државна интервенција у привреди иде и до национализације најзначајнијих грана привреде. Контрола над девизним прометом, прописи који одређују облике и обим међународног кретања капитала, међудржавни трговински уговори постају правило обављања међународне трговине и најзад, стварање универзалних и регионалних економских организација којима се ставља у задатак усклађивање сложених кретања у светској привреди, све то уклања последње остатке стихијности у међународним економским односима.

(1) Радош Стаменковић и Владислав Миленковић: Тенденције развитака међународних економских односа 1920—1952, Београд, 1952, с. 7.

„У том процесу „етатизације“ или интернационализације светске привреде почињу међутим, да се мењају извесне категорије познате дотадашњем систему светске привреде. Извоз капитала добија потпуно нови значај и смисао тиме што се улога јавних зајмова, инвестиција и поклона знатно повећава. Под утицајем државне привредне интервенције која налаже увозна ограничења у циљу бржег развоја програма индустријализације, почиње, да се мења и структура светске трговине. Последица контроле над националним монетарним системом јесте без сумње слом јединственог платног система итд.“ (2).

Ове промене у систему међународних економских односа утичу на мењање и саме структуре светске привреде. Подела рада настала на основи индустрија — пољопривреда осуђује неразвијене земље на експлоатацију од стране развијених земаља простим деловањем модификованог закона вредности. Стицањем независности, бивше колоније чине први корак ка рушењу те основе. Путем оруђа државне власти ове земље могу поставити спољнотрговинску заштиту у циљу развоја сопствене индустрије. Процес индустријализације у неразвијеним земљама је чињеница која утиче на промене у светској подели рада. Данас извоз инвестиционе опреме чини 42,3% светског извоза док је 1913 чинио само 22,5%. Међутим увоз инвестиционе опреме у неразвијеним земљама утростручио се у периоду 1938—1957 (3). Док су неразвијене земље пре рата учествовале у индустријској производњи са свега неколико процента данас њихово учешће износи 10,4% (4).

Са Првим светским ратом гаси се епоха империјализма у политичком смислу речи (као јединог светског система) а са Другим светским ратом она се губи и у економском смислу. Док је 1917 удео Русије у светској индустријској производњи износио нешто око 3%, 1962 социјалистичке земље учествују са 37% а СССР са 20% (5). У условима када 35% светског становништва на 26% земљине површине изграђује социјализам, међународни економски односи трпе такве промене да постепено губе сваку везу са империјализмом створеном структуром светске привреде.

У склопу ових околности поставља се питање промена у међународном финансирању неразвијених земаља. У периоду колонијалног освајања, извоз приватног капитала представљао је метод економске експлоатације. Приватне инвестиције у овом периоду показују јасно свој експлоататорски карактер. У време када су британске инвестиције достигле највиши ступањ, непосредно пред Први светски рат, 40% тих инвестиција налазило се у железницама, 15% у рудницима и производњи сировина, 30% у зајмовима покрајинским владама и само 5% у непосредним индустријским инвестицијама (6). Задатак тог инвестирања био је према томе првенствено у подстицању сировинског извоза који је у том периоду имао сталну стопу пораста. Инострано инвестирање доносило је метрополи вишеструке користи. Пре свега кредитори су у облику профита, који је у колонијама био знатно већи због јевтине радне снаге, наплаћивали своје инвестиције, и

(2) Јанез Становник: Структуралне промене у светској привреди. Материјали за Треће економско саветовање у Институту за међународну политику и привреду у Београду, 1960, с. 7.

(3) UN: World Economic Survey 1958, New York, 1959, p. 55.

(4) Ј. Становник: н. д., с. 12.

(5) Народное хозяйство СССР в 1962 году. Статистический ежегодник. Москва, 1963, с. 71.

(6) Ј. Становник: н. д., с. 8.

друго, путем пребацивања застареле опреме у колоније оствариван је профит такође захваљујући нижој цени људскога рада. Поред тога путем извоза капитала стварана је већа тражња робе из метрополе а то је обезбеђивало пуну запосленост радне снаге и капацитета у самој метрополи, што је подизало куповну моћ и самог домаћег тржишта. Лењин је констатовао да „Извоз капитала постаје средство за појачање извоза робе у иностранство“ (7). Национална економија је тако остваривала користи не само простим трансфером профита непосредно из колоније у метрополу већ углавном побољшањем услова за развој спољне трговине. Зато је лако запазити тенденцију све већег извоза капитала у време када је долазило до опадања извоза. Хобсон је ценио вредност британских инвестиција у периоду 1825—1830 на 100 милиона фунти (8). До 1854 вредност инвестиција је порасла на 210 милиона (9), 1880 на 1300 милиона, 1905 на 2000 милиона (10). У раздобљу од 1870—1900, британски извоз почео је нагло да опада због све веће конкуренције европских држава. Годишње повећање британског извоза у периоду 1860—1870 износило је 4,4%, 1870—1890 2,1% и 1890—1900 0,7% (11).

У таквим условима, „Једино поседовање колонија даје пуну гаранцију за успех монопола против свих случајности у борби с противником [...]. Што је виши развитак капитализма, што се јаче осећа недостатак сировина, што је оштрија конкуренција и јагма за изворима сировина по целом свету, то је огорченија борба за стицање колонија“ (12).

Истакнуто је да је извоз британског капитала ишао углавном на финансирање инфраструктуре. Тај ток одлива капитала упућује на његов главни циљ: повећање обима спољне трговине. Све док је тражња сировина на светском тржишту расла, извоз из колонија био је подстицао извозом капитала. Тај основни механизам — извоз капитала — повећање сировинског извоза, могао је функционисати јер су се инвестиције наплаћивале кроз сировински извоз. Из следеће табеле најбоље ће се разумети та основна функција извоза капитала у епохи империјализма (13).

(у милионима фунти)

Период	Просечан годишњи доходак од прекоморских инвестиција	Просечни годишњи извоз капитала
1870—1875	48	55
1876—1880	48	—1
1881—1893	75	48
1894—1904	100	24
1905—1913	155	143

(7) Лењин: Империјализам као највиши стадиј капитализма, Београд, 1947, с. 63.

(8) J. A. Hobson: *The Export of Capital*. London, 1937, p. 203.

(9) Royal Institut of International Affairs: *The Problems of International Investment*, London, 1937, p. 115.

(10) Artur Salter: *Foreign Investment*, Princeton, 1950, p. 5.

(11) Маријан Хубени: Промене у области светске производње, Материјали за Треће економско саветовање у Институту за међународну политику и привреду у Београду, 1960, с. 31.

(12) Лењин: н. д., с. 79.

(13) UN: *Les mouvements internationaux de capitaux entre les deux guerres*, New York, 1949, p. 3.

Ова табела показује да је већи део дохотка од инвестиција био поново реинвестиран у привреду дужничких земаља. Другим речима, значајнији приход се очекивао од трговине са тим земљама на коју је повољно утицао извоз капитала.

Када је са завршетком Првог светског рата дошло до стагнације сировинског експорта, овај механизам почиње да пуца да би у кризи 1929 доживео потпуни крах.

„Суштина те промене је у чињеници да су се после другог светског рата почеле развијати такозване модерне индустрије — моторна, електро-техничка, радиоиндустрија, хемијска индустрија [...] итд. — које траже мање количине увозног сировинског метаријала а додају производима много веће количине стручног рада“ (14).

Савремени технолошки напредак учинио је да учешће сировина у вредности готовог производа падне са 25% у 1938 на 17,6% у 1955 (15). Хемијска индустрија омогућила је да један велики број природних сировина буде замењен вештачким. Тако на пример, производња каучука у свету пружа следећу слику: 1930. године почиње производња вештачког каучука која у 1934 години достиже производњу од 4000 тона. Године 1957 целокупна светска производња каучука износила је 3 214 000 тона од чега на природни каучук отпада 1 860 000 тона а на вештачки 1 350 000 тона (16). Слично је са нитратом. Чиле је 1900 године снабдевао свет са 66,6% целокупне светске производње нитрата. Године 1934 нитрат се почео вештачки производити из ваздуха и 1938 године учешће Чилеа у светској производњи нитрата пало је на 6,9%. У 1938 години вредност вештачких производа чинила је само 3% вредности сировина уопште а 1955 године 52% вредности извоза природних сировина (17). По оцени Јанеза Становника средином педесетих година сировински извоз би био за 40% већи да је се индустрија снабдевала природним сировинама у истом обиму као 1938 године (18).

Производња сировина се исто тако развила и у индустријски развијеним земљама. За последњих тридесет година потрошња сировина у Европи увећала се за 35% (19), међутим, извоз из неразвијених земаља је стално опадао. Иста тенденција се испојила и у САД у којима је повећање увоза сировина било упола мање од повећања њихове потрошње (20). Године 1938 индустријске земље су учествовале у светској производњи сировина (пољопривредних сировина, горива и руда) са 33%. Средином педесетих година индустријске земље учествују у вредности производње сировина са 60% (21).

Слична је ситуација и у производњи хране. Учесће неразвијених земаља у увозу хране од стране земаља Западне Европе и САД опало је просечно за 10% према статистикама које даје ОЕЦЕ (22). Светски увоз

(14) Јанез Становник: Економске диспропорције у свету, Београд, 1964, с. 137.

(15) Ј. Становник: Структуралне промене у светској привреди, с. 19.

(16) Н. д., с. 9.

(17) Н. д., с. 19.

(18) loc. cit.

(19) Jean Lemperière: Le recul des pays non industriels dans les échanges internationaux. »Politique étrangère«, No 3/61, p. 239.

(20) loc. cit.

(21) Ј. Становник: loc. cit.

(22) Нав. по Jean Lemperière: op. cit., p. 241.

житарица се повећао од 1955—1958 за 25% али извоз цереалија из неразвијених земаља остао је непромењен. Развој пољопривредне производње у индустријски развијеним земљама учинио је да се неке земље које су биле увознице (као САД, на пример) претворе у највеће светске произвођаче и извознике.

Анализирани подаци нам недвосмислено говоре да педесетих година XX века више не можемо говорити о неразвијеним земљама као главним произвођачима сировина у свету па према томе ни о таквој подели рада у којој би индустријски развијене земље путем сировинске трговине са неразвијеним земљама наплаћивале своје инвестиције.

Укупна сума приватних инвестиција уочи Првог светског рата износила је 44 000 милиона долара (23).

Велика Британија	18 000	милиона долара
Француска	9 000	„ „
Немачка	5 800	„ „
САД	3 500	„ „
Белгија, Холандија и Швајцарска	5 500	„ „
Остале земље	2 200	„ „

Географски ове инвестиције биле су распоређене на следећи начин:

Африка	4 700	милиона долара
Азија	6 000	„ „
Европа	12 000	„ „
Северна Америка (без Мексика)	10 500	„ „
Латинска Америка	8 500	„ „
Аустралија, Нови Зеланд	2 300	„ „

Из ове табеле можемо закључити да је 49% свих инвестиција приватног капитала било инвестирано у данашње неразвијене земље.

Основне промене које су наступиле за време и после Првог светског рата на пољу међународног финансирања по анализи стручњака Уједињених нација састојале би се:

„а) Велика Британија, Француска и Немачка изгубиле су око 4—5 милијарди долара свака; губитак је био већи код Немачке и Француске него код Велике Британије. — б) САД су постале главна земља поверилац и извозник капитала. — в) Немачка је примила значајне обавезе по репарацијама а Савезници су били задужени код САД“ (24).

Ове промене су се одразиле на следећи начин:

(у милионима долара) (25)

Приватне инвестиције	1914	1929
САД	2 500	14 700
Велика Британија	19 500	18 200
Француска	8 600	3 500
Немачка	6 700	1 100

(23) Les mouvements internationaux de capitaux entre les deux guerres, p. 3.

(24) Ibidem, p. 1.

(25) Ibidem, pp. 31—32.

Промене у случају Француске и донекле Немачке настале су са пропашћу њихових инвестиција у Русији у којој је дошло до победе социјалистичке револуције која је извукла једно велико тржиште из ланца међународних економских односа који су створени у империјализму. Од тог тренутка више није било могуће спроводити свеопшту поделу света од стране „савеза капиталиста“ односно империјалистичких земаља. То раскидање ланца, поред великог политичког значаја, има и свој економски значај. У СССР почиње да се развија аутархијска привреда будући да се нашао у непријатељском окружењу империјалистичких земаља које су примењивале низ мера у циљу његове економске и политичке изолације. Такав развој носио је у себи и последице за будућност које добијају свој израз кроз разбијање привредног монопола империјалистичких земаља на подручјима неразвијених земаља после њиховог ослобођења од колонијализма.

Упоредо са процесом развоја социјализма у свету, у техници производње долази до таквих технолошких промена које постепено, као што смо видели, руше поделу рада на основи: индустријске земље — сировинска подручја. Тај момент је утицао и на кретање приватног капитала. Вредност приватних инвестиција у иностранству непосредно пре Првог светског рата била је равна вредности светске трговине. Године 1929 вредност светске трговине прелази за 50% вредност инвестиција (26).

Следећа табела показале нам индекс годишњег кретања капитала за време и непосредно после кризе (27).

1925—1928 индекс 100

1929	74
1930	81
1931	39
1932	12
1933	11
1934	10

У периоду између 1930—1934 обуставу плаћања својих иностраних обавеза објавио је велики број држава. У 1932 девизна примања која су дужничке земље остваривале у САД од свога извоза у ту земљу, смањила су се за 62% према 1929. Објављивање мораторијума било је неминовно (28).

Поремећај који је настао у међународним економским односима са кризом од 1929 није могао бити отклоњен све до Другог светског рата. По завршетку Другог светског рата наступа значајна прекретница у том смислу што јавно финансирање преовлађује у односима између држава. Док је између два светска рата целокупни обим јавних инвестиција износио око 7 000 милиона долара (према 55 милијарди приватних инвестиција), само у току рата и непосредно после рата влада САД позајмила је владама савезничких држава 55 383 милиона долара у виду разних програма (29). Поред

(26) Ј. Становник: Структуралне промене, с. 29.

(27) Н. д., с. 34.

(28) Н. д., с. 32.

(29) Н. д., с. 35.

стратешко-политичке улоге коју је имало ово финансирање од стране САД, оно је имало за циљ и покриће доларског дефицита у свету који се појавио после Другог светског рата. Приватни капитал је очито био немоћан да одговори овим потребама. Исто тако, због напред анализираних узрока који су настали између два рата, приватни капитал губи свој значај за односе развијених и неразвијених земаља јер се више путем њега није могао одвијати процес у коме извоз сировина из неразвијених земаља отплаћује вредност извезеног капитала (30).

Кретање међународног финансирања 1951—1959 (31)

(у милионима долара)

Укупне инвестиције 53 786	Јавне инвестиције 29 257	Приватне инвест. 24 429
------------------------------	-----------------------------	----------------------------

Географски распоред ових инвестиција

	Укупно	јавне инвестиције	прив. инвест.
Африка	1 222	1 020	202
Латинска Америка	2 085	571	1 514
Азија — Југоисточна	831	777	54
Средњи Исток	960	831	129 (Израел) 41
Федерација Малезија, Гана и колоније В. Британије	767	325	442
Укупно неразвијене земље	5 865	3 524	2 341

Према овом прорачуну неразвијене земље Азије, Африке и Латинске Америке учествовале су у међународном финансирању са 9% док је њихово учешће у размени са неразвијеним земљама у периоду 1953—1959 износило 20,56 (32).

Кретање међународног финансирања у 1960, 1961 и 1962 (33)

(у милионима долара)

	укупно	јавно финансирање	приват. инвест.
Африка	5 490	5 038	452 / 1960 — 196 1961 — 160 1962 — 96
Латинска Америка	3 857	1 722	2 135
Југоисточна Азија и Далеки Исток	6 361	5 821	540
Средњи Исток	1 496	1 199	297
Укупно	17 204	13 780	3 424
Укупно инвестиције 1960, 1961, 1962	26 451	17 222	9 229
Укупно 1951—1962.	80 237	46 478	33 658

Из ових података произилази да су у периоду 1951—1959 инвестиције приватног капитала чиниле 46% од укупних инвестиција а у периоду

(30) loc. cit.

(31) Обрачун извршен према студији UN: *Le courant international des capitaux à long terme et les donation publiques 1951—1959*, New York, 1961. Основ обрачуна табела бр. 1 с. 2 и табела бр. 8. с. 20—21.

(32) Обрачун према подацима GATT: *International Trade*, Genève, 1962.

(33) Обрачун извршен према студију UN наведеној у примедби (31) за 1960—1962. Основ обрачуна табела 1. с. 2 и табела 11, с. 22—23.

1960—1962 20%. Што се тиче неразвијених земаља, Латинска Америка се појављује са највећим учешћем у увозу приватног капитала у односу на друга неразвијена подручја. У периоду 1951—1959 у Латинску Америку инвестирано је 61% од укупне суме приватног капитала који је отишао у неразвијене земље а у периоду 1960—1962 62%. Ово је разумљиво с обзиром да су САД највећи извозник приватног капитала а Латинска Америка је највише везана за САД. Притом, највећа сума капитала извезена је у најразвијеније земље Латинске Америке, Мексико, Бразил и Аргентину. Ово је значајна појава с обзиром на општу тенденцију да је приватни капитал углавном извожен у развијене земље у периоду 1951—1962. Наиме са порастом значаја трговине између развијених капиталистичких земаља као пратећа појава је и пораст капитала у истим оквирима.

Као што се да запазити из наведених података, постоји огромна разлика између стања у кретању приватног капитала до Првог светског рата и после Другог светског рата. Видели смо да је уочи Првог светског рата од укупне суме приватних инвестиција у неразвијене земље било инвестирано 49% док после Другог светског рата у периоду 1951—1962 тај процент износи само 17%. С друге стране јавно финансирање много је значајнији облик финансирања неразвијених земаља. Тако је од укупних јавних инвестиција у периоду 1960—1962 отишло у неразвијене земље 80% а од тога у највећем проценту у Азију и Африку.

У раздобљу 1960—1962 вредност спољне трговине износила је: 1960 — 265 500 милиона долара, 1961 — 273 800 милиона, 1962 — 290 200 милиона долара. Од тада на извоз развијених земаља отпада 1960 — 85 400 милиона долара, 1961 — 90 200 милиона и 1962 — 94 800 милиона долара (34). У томе су неразвијене земље учествовале просечно са 17,2% (35), што би износило у 1960 — 14 689 милиона долара, 1961 — 15 514 милиона долара и 1962 — 16 306 милиона долара. То укупно чини за те три године 46 509 милиона долара. Укупне инвестиције учињене за те три године у неразвијене земље (приватни и јавни капитал из иностранства) износи 17 204 милиона долара, што значи да чине 35% од вредности извоза развијених земаља у неразвијене земље. Значи, и поред тога што иностране инвестиције покривају једну трећину извоза робе развијених земаља у неразвијене земље, платни дефицит неразвијених земаља непрекидно расте и према проценама стручњака Уједињених нација 1970 он ће износити око 20 милијарди долара. Када се притом узме у обзир да у овом финансирању приватни капитал учествује само са 17% онда је очигледно да се извозом приватног капитала данас не може ни изблиза постићи његова првобитна сврха да развија трговину између развијених и неразвијених земаља. Видели смо да је до тридесетих година обим светске трговине био увек раван обиму инвестиција капитала. Ако нашим прорачунима додамо и старе инвестиције, онда по оцени Јанеза Становника, вредност светске трговине прелази бар два пута вредност целокупне суме међународног финансирања у светским размерама (36).

(34) UN: *Annuaire statistique* 1953, pp. 450—451.

(35) Просек израчунат приближно према публикацији ГАТТ-а наведеној у прим.

(36) Ј. Становник: н. д., с. 29.

На смањење значаја извоза капитала утичу и промене које су наступиле у светском монетарном систему. Проблем конвертибилности валута после напуштања златног стандарда и девизна ограничења довели су до низа тешкоћа око слободног промета капитала и трансфера профита. Та појава је забележена још пре Другог светског рата да би данас представљала опште правило (изузимајући САД и Швајцарску). Саме поверилачке земље су увођењем девизне контроле онемогућиле слободан одлив капитала у иностранство јер се такав одлив по девизним законодавствима сматра бекством капитала. С друге стране дужничке земље су девизном контролом у могућности да ограничавају трансфер профита тако да су приватни инвеститори веома опрезни при свакој новој инвестицији капитала (37).

Сматра се такође да данас не постоје потребе за извозом капитала које су раније произиласиле из немогућности да се рентабилно инвестира на унутрашњем тржишту (38). Ово је проузроковано изједначењем профитне стопе у међународним размерама тако да економски закон о настајању просечне профитне стопе путем флукуације капитала не делује на његово кретање у иностранство. Следећа табела показује разлике у профитним стопама у САД и на страном тржишту америчког капитала у 1951 години (39).

Индустријска грана	профитна стопа у САД	профитна стопа у иностранству
Све индустријске гране	11,4%	15,7%
Прерађивачка индустрија	13,7%	13,2%
Дистрибуција	11,5%	16,2%
Рударство и топионичарство	13,0%	13,0%
Нафта	16,6%	20,6%
Јавне инвестиције и службе	7,0%	3,5%
Разно	8,2%	11,4%

Релативно изједначење профитне стопе у међународним размерама условило је да нестане вишка капитала у развијеним земљама. Наиме, вишак је увек био вишак само у том смислу што је на иностраном тржишту могао да постигне знатно повољније услове за инвестирање него на домаћем.

На промене у међународном финансирању много утиче и развој савремене технологије производње која захтева уску специјализацију производних капацитета због високих производних трошкова приликом сваке промене у специјализованој намени капитала.

„Са технолошким напретком волумен техничког и научног знања који је потребан за правилну примену појединих процеса у сталном је порасту, па стечено знање води до домицилирања управљачког капитала на сферу у којој се то знање још може применити. Ризик прелаза капитала из једне гране, чији је технолошки поступак познат, у другу, чији поступак тек треба савладати у свим његовим сложеним појединостима, може у појединим

(37) Ђорђе Лађевић: Промене у међународном финансирању као последица економско политичких промена у савременом свету. Материјали за Треће економско саветовање у Институту за међународну политику и привреду у Београду, 1960.

(38) Ј. Становник: н. д., с. 39.

(39) Владимир Пертог: Карактер секундарних дејстава технолошког напретка, „Међународни проблеми“, бр. 3/60, с. 118.

случајевима данас бити већи од тзв. политичког ризика који се данас тако често наглашава као један од сметњи слободног прилива приватног капитала у неразвијене земље“ (40).

На кретање приватног капитала делује и унутрашњеправни и међународноправни механизам који утиче на стварање одређене ситуације — повољне или неповољне — за то кретање. Национализација, експропријација и друге мере против домаће приватне имовине имају своје дејство и према страном имовини. С друге стране, земље увознице страног капитала путем унутрашњег законодавства и других државних мера могу да утичу на могућност приватног инвестирања доносећи ограничења путем којих се онемогућује експлоатација земље у коју се капитал увози. В. Фридман (W. Fridman) је у својој књизи *Legal Aspects of Foreign Investment*, дао исцрпан преглед законодавстава четрдесет земаља којима се регулишу питања увоза страног капитала. Та ограничења се врше путем увозних квота, царина, високих пореза и ограничења трансфера профита. Да би се та питања регулисала у међународним економским односима, закључују се међународни уговори о овим питањима. Закон о инвестицијама Чилеа предвиђа могућност ослобођења царина за увезени капитал само ако се уговором предвиди да домаће сировине буду заступљене у будућој производњи са 80% (41). Индија одређује начин плаћања иностраних инвестиција тако да су оне исплативе само путем седам годишњих рата с тим да рате не прелазе нето годишњу добит (42). Низ других услова се поставља у вези са запошљавањем радне снаге (у УАР) или процентуалног учешћа домаћих фирми у експлоатацији (Бразил), итд. С друге стране земље извознице капитала предузимају низ мера да олакшају тај извоз. Француска влада је израдила 1958 Кодекс о сахарском петролеју у коме је предвиђено да држава даје приватном капиталу гаранције на тридесет година. Те гаранције су ушле и у Евијанске споразуме којима је Алжир добио независност (43). САД су 1962 закључиле уговор са Конгом о заштити америчких приватних инвестиција у Конгу (44). Западна Немачка је 1959 донела закон којим влада потпуно гарантује приватном капиталу све инвестиције у неразвијеним земљама. У том циљу образован је фонд од две милијарде марака (45).

На правном терену постоји низ могућности за нове независне земље — бивше колоније — које су у исто време и економски неразвијене земље, што битно мења однос који је постојао у колонијалној епохи империјализма. Несумњиво је да је наметање експлоататорских услова за извоз капитала било могуће само у условима поседовања колонија од стране земље повориоца. Распадом колонијалног система створио се још један чинилац у низу оних који су променили улогу и значај кретања приватног капитала.

(40) W. Fridman: *Legal Aspects of Foreign Investment*, London, 1959, pp. 740—750.

(41) *Ibidem*.

(42) Conclusion des pourparles d'Evian. République Algérienne, Ministère de l'Information, mai 1962, pp. 36—37.

(43) Капитал у Африци. Београд, „Седма сила“, 1963, с. 34.

(44) Институт для международных отношения, Экономическая экспанзия СР. Германии в Африке, Москва, 1962, с. 26.

(45) Г. Ледик сматра да је тешко установити шта је помоћ. Он је склон да и кредите који се дају уз тржишну камату уврсти у помоћ (Види: Gaston Leduc: *Aide aux pays en voie de développement*, Paris, 1963, скрипта, Издање Правног факултета у Паризу).

Међународно финансирање неразвијених земаља путем извоза приватног капитала данас је апсолутно неподобно у погледу његовог основног циља — финансирања увозне способности неразвијених земаља и зато је обим извоза приватног капитала у неразвијене земље незнатан према другим облицима међународног финансирања. Сваки облик међународног финансирања које има за циљ рентабилитет кроз наплату камата или профита данас не може да омогући нормалан развој проширене репродукције у самим развијеним земљама па према томе, и пуне запослености радне снаге и капацитета како би се трајније избегли циклични поремећаји законити за капиталистички начин производње. Зато се супротно сваком принципу имепријалистичких међународних економских односа прибегава финансирању путем поклона или кредита са ниском каматном стопом које не значе рентабилитет у тржишном смислу.

Међународна финансијска помоћ неразвијеним земљама представља у савременим условима далеко значајнији облик финансирања неразвијених земаља од извоза приватног капитала. Очевидне несразмере између кретања у светској трговини и кретања приватног капитала убрзале су процес промена у међународном финансирању неразвијених земаља тако да су јавни кредити и разне врсте поклона добили далеко већи значај. У периоду 1960—1962 облици јавног финансирања представљали су три пута већу суму од инвестиција приватног капитала, као што смо напред изнели.

Нагли пораст значаја економске помоћи после Другог светског рата представља непосредну последицу кризе међународног финансирања која није била отклоњена још од 1930. Јавно финансирање није нити може представљати решење уколико се приватни капитал замени јавним капиталом који тражи рентабилност кроз наплату камата по цени светског тржишта. И у тим условима, неразвијене земље остају инсолвентне у међународним плаћањима па према томе и у остварењу извоза развијених земаља који иде у неразвијене земље. Зато је дошло до таквих облика међународног финансирања који немају за циљ непосредну корист кроз оплођавање уложеног капитала. У овај вид међународног финансирања, по нашем мишљењу, улазе поклони и они кредити чија је каматна стопа нижа од оне која је утврђена на светском тржишту капитала. Оваквим финансирањем земљи-кориснику оставља се већи процент за њене потребе развоја него што би то био случај ако би она морала вршити отплату кредита путем ануитета који садрже трговачку камату (46).

Промене у економским односима међузависности између развијених и неразвијених земаља довеле су, као што смо напред истакли, до наглог опадања куповне моћи неразвијених земаља у њиховој спољнотрговинској размени. Док су ове земље још 1928 имале вишак у свом спољнотрговинском билансу од 8,9% (47) њихов мањак ће износити у 1970 око 20 милијарди

(46) Јанез Становник: Проблеми привредног развоја неразвијених земаља, „Социјализам“, бр. 2/60, с. 98.

(47) Владимир Глишић: Структуралне промене у светској трговини и положај земаља у развоју. Зборник радова Института за међународну политику и привреду, „Проблеми међународних економских односа и привредног развоја“, Београд, 1964, с. 98.

долара. Стручњаци Уједињених нација сматрају да се путем мера може постићи смањење овог дефицита. У те мере долази смањење увоза за три милијарде, тј. задржавање истог нивоа као у 1959, 12% од бруто продукта и то путем замене увоза домаћем производњом. Повећавањем стопе економског раста развијених земаља са 3,4% на 4,2% како би се повећала тражња производа неразвијених земаља, што би смањило тај дефицит за још две милијарде. Повећањем других прихода неразвијених земаља као и већи прилив иностраних финансијских средстава путем остварења резолуције Генералне скупштине да развијене земље одвајају 1% од свог друштвеног производа за помоћ неразвијеним земљама. Уколико би се све ово остварило и одржао садашњи ниво прилива иностраних средстава у неразвијене земље, дефицит би био смањен на суму од 4 милијарде долара (48). Из овога сасвим јасно произилази да би без финансирања неразвијених земаља развијене земље биле у немогућности да наплате своја потраживања у висини од 17 милијарди долара. И поред свих постојећих облика финансирања и планираног повећања у Деценији развоја УН, дефицит ће износити 4 милијарде долара. Сума од 17 милијарди долара премашује данашњи целокупни извоз неразвијених земаља у развијене земље. Овај податак најречитије говори о неопходности међународне помоћи за правилан ток међународне размене који се не може остварити без привредног развоја неразвијених земаља.

Тенденција продубљивања јаза између развијених и неразвијених земаља постаје опасна и за саме развијене земље. Наиме, економски неразвијене земље постајаће све слабији партнери у светској трговини што може озбиљно да угрози могућности за прођу производа самих развијених земаља јер ће неразвијене земље бити принуђене да смање увоз. Исти је случај и са сталном тенденцијом опадања дохотка по глави становника у овим земљама. Просечан доходак по становнику Индије данас је за око тридесет пута мањи од дохотка у САД. Индија би требало да инвестира најмање 12% свог националног дохотка да би одржала већ постојећу разлику са САД. Међутим према другом петогодишњем плану Индија инвестира само 10,7% од свог националног дохотка (49). Према томе разлика се само повећава. То је случај са већином неразвијених земаља. Амерички економиста Колин Кларк овако упозорава:

„[...] Ако за следећих неколико година не буде нешто учињено у том правцу, економска провалија између оних који немају и оних који имају постаће непремостиво широка — са незапосленошћу, презасићеним тржиштем и капиталом који се не може инвестирати с једне стране и инфлацијом, глађу, политичким нередима и крајњим национализмом с друге стране“ (50).

Сви ови чиниоци допринели су да на једном ширем плану помоћ неразвијеним земљама прерасте у стални институт међународних економ-

(48) Ј. Становник: *loc. cit.*

(49) Нав. по Рикарду Лангу: Међународни аспект економских проблема привредно неразвијених земаља, „Међународни проблем“, бр. 3/56, с. 13.

(50) Под вишестраним организацијама подразумевају се овде: Доприноси за јавни сектор МБОР, Међународна финансијска корпорација, ОЕЦД, Организација техничке помоћи УН, Међународно удружење за развој и Организација афричких држава.

ских односа. Помоћ неразвијеним земљама обавља се путем двостраних и вишестраних споразума. Притом, двострана помоћ је знатно већа од оне која иде преко вишестраних организама било регионалних или светских па и самих Уједињених нација.

Економска помоћ од 1956—1961 (у милионима долара) (51)		
Земље даваоци помоћи	висина помоћи	кроз вишестране организације (52)
Укупно земље ЕЕЗ	4 976	1 386
Белгија	236	88,30
Холандија	112,10	113,80
Француска	3 973	206 60
Немачка	467,50	
Италија	156,10	
Велика Британија	925	303,30
Канада	260,60	63,10
САД	8 035	780 (53)
Јапан	525,70	112,10
Остале капиталистичке земље	37,00	113,00
Укупно	14 764	2 729 (54)

Почев од 1953 запажају се напори СССР и земаља социјалистичког лагера на подручју економске сарадње са неразвијеним земљама. Стално јачање совјетске активности и активности источноевропских земаља на овом пољу знатно је утицало на сам развој политике помоћи неразвијеним земљама. Наиме, у условима хладног рата политика помоћи неразвијеним земљама у великој мери је оптерећена политичким, идеолошким и стратешким циљевима великих сила главних давалаца помоћи. Сваки поступак једне стране у блоковској подели тумачен је као тежња ка стицању повољнијег положаја у постојећој равнотежи снага. Због тога је на том пољу дошло до неке врсте такмичења између Запада и Истока. Само такмичење нам се не чини негативним јер оно само по себи може да утиче на отклањање политичког притиска од стране империјалистичких земаља приликом давања помоћи неразвијеним земљама. Следећа табела нам показује удео у помоћи неразвијеним земљама који дају земље Социјалистичког лагера:

	(у милионима долара УС)			
	до 1960.	1960.	1961.	1962.
ДР Немачка	29	—	71	6
Бугарска	—	1	23	—
Кина	145	106	51	51
Мађарска	—	32	124	—
Пољска	54	71	86	88
Чехословачка	210	99	208	1
СССР	1 880	584	555	233
Укупно	2 327	893	1 168	444

(51) У допринос вишестраним организацијама улази и сума за кредите а не само поклони.

(52) Од тога у 1960 и у 1961 533 милиона долара. То је преокрет у америчкој политици помоћи по доласку Кенедија на власт.

(53) Израчунато по подацима наведеним у: La politique de coopération avec les pays en voie de développement. Rapport de la commission d'étude instituée par le décret du 12 mars 1963 remis au Gouvernement français, le 18 juillet 1963. Paris, pp. 106—108.

(54) Ibid.

Без обзира на политичку обојеност помоћи неразвијеним земљама, њен тренутни значај у стратешко-политичким циљевима империјалистичког карактера, остаје чињеница која произилази из напред анализираниог стања међународних економских односа да је помоћ неразвијеним земљама условљена економском нужношћу. То је тај квалитативни скок до кога је дошло у међународном финансирању неразвијених земаља. Од инвестиција приватног капитала који је имао за циљ експлоатацију неразвијених земаља до економске помоћи неразвијеним земљама у циљу одржавања балансираног развоја светске привреде без кога нема напретка ни за саме развијене земље.

Данас се по нашем мишљењу међународни економски односи налазе на великој прекретници. Економска наука је давно закључила да је за хармоничан развој неопходна економска равнотежа партнера у којој је једино могућа најрентабилнија подела рада. Зато, ако данас имамо ситуацију да развијене земље представљају тврђаву наталоженог богатства и да према томе оне желе да то богатство сачувају за себе, даљи технолошки развој ће захтевати све више широку поделу рада која ће тако морати да уведе и неразвијене земље у светску економску равнотежу. То ће представљати револуционарни преокрет због тога што је такав развој потпуно стран капиталистички устројеним економским односима јер ће они морати бити засновани на равноправности економских партнера.

Др. Радослав Стојановић

R É S U M É

Changements survenus dans le financement international des pays sous-développés

La circulation internationale des capitaux qui prit au XIXe siècle une grande importance pour le développement des rapports économiques sur le plan international, assumait, avec le développement de l'impérialisme, un rôle extrêmement important dans l'évolution des rapports économiques entre les pays développés et les pays sous-développés. Ceci contribua à la monopolisation du marché des capitaux par la fondation des empires coloniaux de la part des pays à industrie développée. Les données montrent que 49% de capitaux investis à l'étranger, furent investis, jusqu'à la Première guerre mondiale, dans les territoires coloniaux du monde.

Avec la Première guerre mondiale, le système de rapports dans lequel les investissements des capitaux développaient l'exportation des matières premières et se faisaient payer par le commerce international des matières premières, commença à se briser. Après la crise des années 1929—1933, ce mécanisme cesse entièrement de fonctionner, car le développement de la technologie, ainsi que les autres facteurs, contribuent au développement de la production des matières premières dans les pays développés eux-mêmes, de sorte que le commerce des matières premières décroît, ce qui destimule l'exportation des capitaux dans les pays sous-développés qui étaient jusqu' alors les prin-

cipaux producteurs des matières premières. Cet état de choses ne subit aucun changement essentiel jusqu'à la Deuxième guerre mondiale.

Au cours de la Deuxième guerre mondiale et dans la période d'après-guerre, la circulation des capitaux privés décroît rapidement de sorte que les capitaux publics assument de plus en plus la fonction de financement international des pays sous-développés, tandis que la circulation des capitaux privés a lieu principalement entre les pays développés eux-mêmes. Dans la période de 1950—1962 17% d'investissements des capitaux privés seulement sont dirigés vers les pays sous-développés. Cependant, le décroissement constant de l'importance des matières premières dans le commerce mondiale donne lieu à un déficit chronique dans les paiements internationaux des pays sous-développés ce qui menace de compromettre entièrement le commerce entre les pays développés et les pays sous-développés. (A l'heure actuelle, les pays sous-développés ne participent qu'avec environ 17% au commerce mondial). L'analyse de ces mouvements mène à la conclusion que le financement sous forme d'aide gratuite ou par le crédit qui ne vise pas à la rentabilité bancaire pourra seul empêcher que les pays sous-développés ne soient pas complètement écartés du marché mondial à cause de leur insolvabilité totale dans les paiements internationaux. Les experts des Nations Unies considèrent que le déficit dans le bilan de paiement des pays sous-développés se montera en 1970 à 20 milliards de dollars. A cause du bouleversement de l'équilibre dans l'économie mondiale, qui fut établi à l'époque de l'impérialisme, le financement international modifie sa fonction et d'un moyen l'exploitation des pays sous-développés il se transforme en un moyen dont la fonction consiste à aider au rétablissement de l'équilibre de l'économie mondiale, sans lequel il n'y aura de progrès ni pour les pays développés ni pour les pays sous-développés.

О ПОРЕКЛУ НЕКСУМА

Нексум је једно од највише дискутованих питања правне историје Рима и историје права уопште. Велики број аутора, нарочито немачких, огледао се на овом проблему и створено је низ занимљивих теорија о природи и функцији нексума. Поменућемо Нибура (Niebuhr), Савињија (Savigny), Хушкеа (Huschke), Митајса (Mitteis), Кречмара (Kretschmar), Сергеа (Segre), Леви-Брила (Levy-Bruhl), Ленела (Lenel) а тиме није ни издалека исцрпљена листа (1). Овом питању је посветио своју докторску дисертацију и Иво Пухан, (2). И поред свих покушаја и преко двадесет хипотеза, иначе несагласни аутори у једном се готово сви слажу: римски нексум је још увек загонетка. Један од разлога је свакако у одсуству података. Писани извори о њему су махом описи римских правника који тај институт знају по кази-

(1) Niebuhr: Römische Geschichte, 7. Aufl., Berlin, 1873, Bd. I. S. 468 i sl; Savigny: Über das altrömische Schuldrecht, Vermischte Schriften, Bd. II, Berlin, 1850; Huschke: Über das Recht des Nexum und das alte römischen Schuldrecht, Leipzig, 1846. Mitteis: Über das Nexum, »Zeitschrift der Savigny-Stiftung« (=Z. S. S.) Rom. Abt., 1901; Kretschmar: Das Nexum und sein Verhältniss zum Mancipium, »Z. S. S.«, Rom. Abt., 1908; Segre: Il nexum. Archivio giuridico »Filippo Serafini«, 18 sv. No. 1. 1929; Lévy-Bruhl: Nouvelles études sur le très ancien droit romain, Paris, 1947; Lenel: Das Nexum, »Z. S. S.«, Rom. Abt., 1902.

(2) Историја старог римског нексума, дисертација брањена 1951 (дактилографисано).